

С. Қ. Алтайбаев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясы, қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті, полиция майоры

ЖАСТАР ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫН ЕСКЕРТУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Өткен 2010 жылы жасалған жалпы қылмыстардың ішіндегі кәмелетке толмағандар қылмысының үлес салмағы — 4006 санын құрап отыр¹. Еліміздегі кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылық әрекеттеріне қарсы тұрудағы әкімшіліктік және тағы басқа профилактикалық әсер ету шаралары құқық қорғау органдарына, қоғамдық ұйымдар мен кәмелетке толмағандар ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияға жүктелген.

Кәмелетке толмағандар ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия 11 жастан 18 жасқа дейінгі адамдардың әкімшілік құқық бұзушылықтарды қарастыратын орган болып табылады. Соған қоса, кәмелетке толмағандар ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиясы қоғаммен біріге отырып өзінің қызметін жүзеге асыруы және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауда, әрі панасыз қалғандардың алдын алу болып саналады. Ауданның және қалалық әкімдіктердегі комиссияның негізгі міндеттерінде келесілерді қамту қарастырылған — кәмелетке толмағандардың заңды мүдделері мен құқықтарын қорғау және қайта қалпына келтіру, кәмелетке толмағандардың қаңғыбастығы мен панасыз күй кешуге, құқық бұзушылық пен қоғамға қарсы әрекет жасаудың себептері мен шарттарын анықтау мен әшкерелеу шараларын жүзеге асыру;

Қазақстан Республикасы ІІМ мен БҒМ мекемелерінде кәмелетке толмағандарды ұстау, оқыту, тәрбиелеу жағдайларына бақылау жасауды ұйымдастыру сияқты тағы басқа да бағыттағы шаралары бар.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстылықпен және қайталанып жасалған қылмыстылық — бір мәселе ретінде қаралуы тиіс, яғни, 18 жасқа толғанға дейінгі жасаған қылмысы сол адамның қылмыстық жолға түсуінің бастауы болмақ.

Қазіргі таңдағы бірінші құқық бұзушылықты әшкерелеу мен оның алдын алудағы дұрыс қолданылған іс-шаралар қылмыстың қайталануының болуын қысқартатын кепілдік болмақ. Олай болмағанда кәмелетке толмағандар жазаланбауды пайдаланып теріс бағытта құндылықтарын бойларында бекіте түсіп, әдеттегі іске айналдырады.

ІІО профилактикалық қызмет жүйесінде жастар арасындағы құқық бұзушылық бойынша жүргізілетін жұмыстарда кәмелетке толмағандардың қараусыздығы мен қаңғыбастығына, оларға білім беріп, тәрбиелеуге басты рөл аударуды қажет етеді.

Кәмелетке толмағандар қылмыстылығының, құқық бұзушылығының алдын алумен айналысатын арнаулы субъектілері бар. Олардың құқықтық негізін Қазақстан Республикасы Конституциясы, Қазақстан Республикасы «Баланың құқығын қорғау туралы», «Білім туралы», «Мемлекеттің жастар саясаты туралы» заңы және басқа да Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері мен балалардың құқығы жөніндегі халықаралық конвенциялар құрайды.

Тәжірибедегі жағдайларға қарасты жастардың 90 пайызы қараусыздықтың салдарынан құқық бұзушылықтың жолына түседі.

Қараусыз қалған балалармен шаралар жүргізу барысында біріншіден, олардың осы жолға түсуінің себептері мен шарттарын жан-жақты анықтау кәмелетке толмағандарды қайта тәрбиелеу жұмыстарын дұрыс анықтағанда қараусыздық пен қылмыс жасауды ескертудің нәтижелі болуының кепілі бола алады.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығымен айналысатын органдардың негізгі міндеттері ретінде келесілерді қарастыруға болады: кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылық пен қаңғыбастық және қараусыздықты ескерту, оған түрткі болатын себептер мен шарттарын әшкерелеу және анықтау; кәмелетке толмағандарды әлеуметтік бейімдеу мен оңалту; кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық және қылмыстық әрекетке тарту деректерін әшкерелеу және жолын кесу; кәмелетке толмағандарды білім берудің арнайы мекемелеріне және білім берудің ерекше режимінде ұстаудың мекемелеріне жеткізіп әрі орналастыру.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығымен айналысатын органдардың қоғамдық ұйымдармен әрекеттестігі келесі шаралармен жүзеге асуы тиіс: жасөспірімнің қараусыз қалуының себебін анықтауда жеке басын тексеруге қажетті мәліметтер алу үшін сұрау-сауалдар беру арқылы жүзеге асыру. Сол арқылы құқық бұзушылық, қараусыздық пен қаңғыбастық себептері анықталып, кәмелетке толмағандарды әрі қарай шаралар қолданып, тиісті жерге орналастыру үшін мәліметтер жиналады.

Өзара әрекеттестіктің бір түрі — ата-аналарын, оларды ауыстыратын адамдарды, және кәмелетке толмағандардың өз еркімен тастап кеткен мекеменің өкілін шақыру арқылы да жүзеге асады.

Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 17 желтоқсандағы N 321-І «Неке және отбасы туралы» Заңының 9-тарауы 52-бабында — баланың отбасында өмір сүру және тәрбиелену құқығы жөнінде қарастыра келе, он сегіз жасқа (кәмелетке) толмаған адам бала деп танылады. Әрбір баланың мүмкін болғанынша отбасында өмір сүруге және тәрбиеленуге құқығы, өзінің ата-анасын білуге құқығы, олардың қамқорлығына құқығы, өзінің мүдделеріне қайшы келетін жағдайларды қоспағанда, олармен бірге тұруға құқығы бар. Баланың өз ата-анасы тәрбиеленуіне, оның мүдделерін қамтамасыз етуіне, жан-жақты өсіп-жетілуіне, оның адамдық қадір-қасиетінің құрметтелуіне құқығы бар — деп қаралса, осы заңның 67-бабын құқық бұзушылықты ескерту үшін ерекше мәні бар, мысал ретінде ата-аналық құқығынан айыру шарасын келтіруге болады, егер ата-ана міндеттерін орындаудан, ... не балаларды тәрбиелеу, емдеу немесе басқа да мекемелерден алудан дәлелді себептерсіз бас тартса; өздерінің ата-ана құқықтарын пайдаланып қиянат жасаса; балаларға қатыгездік көрсетсе, оның ішінде олардың денесіне немесе психикасына зорлық-зомбылық жасаса, олардың жыныстық пәктігіне қастандық жасаса; заңдарда белгіленген тәртіппен маскүнемдікпен, нашакорлықпен және уытқұмарлықпен ауырады деп танылған болса, жоғарыда аталған шаралар қолданылады². Бұл жағдай отбасы құқығының нормалары, отбасында жағымсыз өнегенің қалыптасуына жағдай туғызатын қылмыстық мән-жайларды жоюға бағытталған.

Кәмелетке толмағандар арасында қылмыстылықты ескерту барысын құқықтық жағынан қамтамасыз етуге, сонымен қатар басқа да көптеген қылмыстық құқықтық нормалармен жүзеге асыруға болады. Бұл нормалардың алдын алу жолындағы әсерлілігі бір жағынан, ең алдымен кәмелетке толмағандардың құқықтық сана-сезіміне ықпал етуге негізделсе, екінші жағынан аталған нормалар ескерту қызметінің субъектісі ретіндегі ПО қарауына қылмыстылық факторларына ықпал етудің тиісті құқықтық құралдарын бере отырып, тікелей кәмелетке толмағандар арасында қылмыстылықты ескертудің нақтылы шараларын реттейді. Бұл, мысалы, кәмелетке толғандарға қатысты мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы қылмыстық заң ережелері болмақ.

Заң шығарушы жоғарыдағы мәселенің шешуін Қазақстан Республикасының 2010 жылдың 29 сәуіріндегі «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңында кәмелетке толмағандарға қатысты құқық бұзушылықтың жеке профилактикалық шаралары Қазақстан Республикасының кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы туралы заңнамасында белгіленген ерекшеліктер ескеріле отырып қолданылады³ — деп қарастырады.

Қорытындылай келгенде қоғамға қажетті, мемлекеттің болашағы — жастарды тәрбиелеу мәселесінің реттелу жолын табу үшін отбасындағы ата-анаға қатысты жауаптылықтарды заңдық тұрғыдан қарастырғанда қылмыстық, әкімшіліктік, азаматтық, отбасы және неке сияқты заң актілерінің тиімді жүзеге асу тетіктерін қолдануды қамтамасыз ету болмақ.

¹ Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы. Құқықтық статистика және арнайы есепке алу бойынша комитет. 2010 жылдың 12 ай аралығындағы Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органдары мен соттардың қызметінің қорытындысы мен қылмыстылық жөніндегі статистикалық мәліметтер жинағы. — Астана. 2011.

² Қазақстан Республикасының 1998 жылдың 17 желтоқсандағы № 321-І «Неке және отбасы туралы» Заңы.

³ Қазақстан Республикасының 2010 жылдың 29 сәуіріндегі «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңы.

Резюме

В данной статье авторы рассматривают некоторые меры профилактики преступлений и правонарушений несовершеннолетних и молодежи.

Resume

In the given article an author considers some preventive measures of crimes and juvenile delinquency.